

به بهانه ایام بزرگداشت حاج حسین ملک، نگاهی به آثار وقفی و زندگی این بزرگ‌ترین واقف ایران انداخته ایم

تاجر سیاستمدار در خدمت فرهنگ

وقتی قرار شد مطلبی به پاس بزرگداشت مردی که اثر بسیاری در حوزه فرهنگ و رفاه ایران معاصر به ویژه در دو شهر تهران و مشهد داشته بنویسم به دنبال عنوانی برای توصیف جامع و کامل وی بودم تا به تعریف استاد نصرا... حدادی تهران شناس برجسته معاصر رسیدم. او حاج حسین را مصداق «مردی که مثل هیچ‌کس نبوده» معرفی می‌کند؛ تعریفی که به نظر کامل‌ترین و جامع‌ترین تعریف برای شناساندن حاج حسین ملک، این بزرگ‌ترین واقف فرهنگی معاصر است. مردی که از یک سو خود را سیاستمدار نمی‌دانست اما بسیاری از سیاستمداران و امدارش بودند و در عین بخشندگی گاهی فعالیت‌هایی می‌کرد که فقط از آدم‌های زرنگ و موقعیت‌شناس مالی برمی‌آمد. البته تمام این موارد روی هم جای کوچکی از منظومه ذهنی ایجاد شده در نزد مردم از حاج حسین ملک ایجاد می‌کند. منظومه ذهنی که ریشه و پایه‌اش بر اقدامات خیر و بخشندگی‌های عام و خاص وی قرار گرفته است. بخشندگی‌هایی که از وقف‌های خاص رضوی چون کتابخانه و موزه ملک آغاز و با وقف‌های عامی چون باغ وکیل آباد مشهد کامل شده و با بخشش برخی از اراضی به مردمی چون فرهنگیان مشهد نهایی می‌شود. اقداماتی که وی را شایسته این مصرع سعدی شیرازی می‌کند که «مرد نگو نام نمیرد هرگز» برای این که با این تعریف‌ها همراه شویم با هم بخشی از یادبودهای نکوی حاج حسین ملک را مرور می‌کنیم.

رضا سلیمان نوری

ایران

دلبری در بازار

مجموعه‌ای فرهنگی در میدان مشق

سنگ بنای کتابخانه و موزه ملی ملک را که نخستین موزه وقفی - خصوصی ایران است، حاج حسین ملک حدود سال ۱۲۷۸ خورشیدی با انتقال کتابخانه‌ای که در مشهد فراهم کرده بود به خانه پدری اش در بازار بین الحرمین تهران و در اختیار اهل فضل و دانش قرار دادن این آثار پی ریزی کرد اما تاسیس این مرکز فرهنگی سال ۱۳۱۶ با وقف کتابخانه به همراه املاک ومستقلات برای امام رضا(ع) و با نظارت آستان قدس رضوی رسمی شد. حرکتی که با اختصاص قطعه زمین بزرگی در باغ ملی تهران برای ساختمان جدید کتابخانه و موزه در تیر ۱۳۲۳ از سوی حاج حسین نهایی شد. ساختمانی که ساخت آن سال ۱۳۶۴آغاز شد و در ۱۳۷۵ به پایان رسید تا میدان مشق کهن تهران میزبان یکی از شش کتابخانه مهم کشور باشد که علاوه بر ۱۹ هزار عنوان نسخه خطی نادر و نفیس، دارای حدود ۱۰۰ هزار کتاب چاپی، ۳۵۶۸ کتاب چاپ سنگی و ۵۴۸ عنوان نشریه ادواری در ۶۰۰ مجلد است. البته در کنار این کتابخانه هم موزه ملی ملک با داشتن شش مجموعه نفیس سکه، آثار هنری خاندان غفاری، مجموعه هنر لاک، مجموعه بزرگ تمبر، موزه بزرگ فرش، مجموعه آثار خوشنویسان نامدار ایرانی و البته دو مجموعه آثار خود حاج حسین ملک و دختر بزرگش، عزت الملک فعالیت می‌کند.

نفسی برای تهرانی‌ها

سرانجام از حاج حسین ملک یادگار مهم دیگری هم در تهران باقی مانده است که شرایطی چون خانه ملک را در مشهد دارد. این مجموعه که تا چهار سال پیش به نام «باغ ملک شناخته می‌شد و اکنون آن را بوستان نفس می‌خوانند باغ‌های مشهور شمیران است که خوشبختانه از ضربه و لطمه کلنگ ساخت‌وساز بر پیکرش جان سالم به در برده و عمری بیش از یک قرن برای ما به یادگار مانده است. باغ ملک با وسعتی حدود ۳۵ هزارمترمربع در پای کوه دربند و شمال جعفرآباد و غرب امامزاده قاسم(ع) هست. این مکان روزگاری بیلاق خانواده ملک بوده و شاهانی چون ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه هم در آن اتراف کرده‌اند.

باغ ملک ابتدا شامل دو باغ بزرگ بود که رودخانه دربند از میان یکی‌شان عبور می‌کرد. یکی از این باغ‌ها به شاهزاده فیروز میرزا نصرت‌الدوله فرمانفرما و باغ دیگر به معتمدالدوله جوانشیر تعلق داشته که پس از فوت دومی آقا مهدی ملک التجار، آن را به جای طلبش از ورثه معتمدالدوله گرفته است. پس از فوت آقا مهدی این باغ به فرزندش، محمدکاظم ملک التجار رسیده و او هم با مرگ نصرت‌الدوله فیروز، باغ او را از فرزندش، عبدالحسین میرزا فرمانفرما خرید و باغ‌های دوقلوی گلابدره را به صورت یکپارچه درآورد. اما این یکپارچگی دوام چندانی نداشت زیرا پس از مرگ ملک التجار، باغ دوباره میان دو فرزند او حسن و حسین تقسیم شد. قصر ملک به حسن رسید و قسمتی که از فرمانفرما خریداری شده بود از آن حاج حسین آقا ملک، بنیانگذار کتابخانه و موزه ملی ملک شد. پس از مرگ زود هنگام حسن ملک و فوت حاج حسین آقا در سال ۱۳۵۱ قسمتی از باغ فروخته شد. اما بخش‌های اصلی از جمله قصر ملک در مالکیت خاندان ملک بود. باغ ملک یک‌بار سال ۱۳۵۷

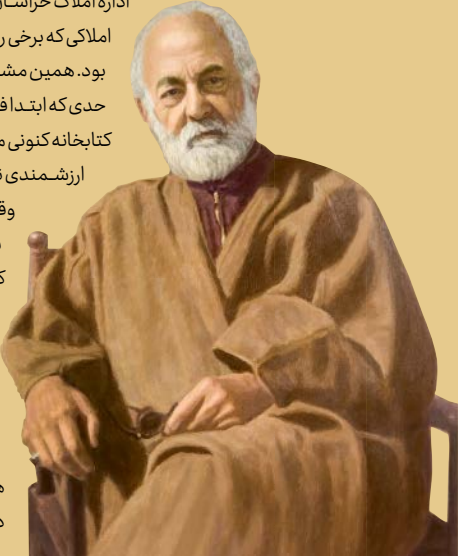
شرکت در رویداد ملی میراث ناملموس با عروسک‌های بومی

بخشی از سرمایه و دارایی بزرگ کشورها تمدن و فرهنگ و هویتی است که از گذشته برایشان باقی مانده است؛ثروتی که به آن میراث ناملموس گفته می‌شود و شامل تولیدات و فرآیندهای فرهنگی است. انجمن هنرهای سنتی و صنایع‌دستی کشور تصمیم گرفته بخشی از این میراث را با برگزاری رویداد ملی و سالانه میراث

ناملموس ایران شناسایی، معرفی و حفاظت کند و برای این مهم فراخوانی منتشر کرده‌است. بر اساس این فراخوان علاقه‌مندان می‌توانند با ساخت و انتشار ویدئوی خلاقانه با عروسک‌ها، لباس، صنایع‌دستی، آداب و رسوم، گویش، غذاها، فرهنگ و هنرهای بومی و محلی و میراث ناملموس منطقه خود را به همگان معرفی

ملک ملک‌ها

خرداد در ایران اسلامی ماه وقایع مهم کوچک و بزرگ است. وقایعی چون سوم خرداد ۱۳۶۱ یا ۲۹ خرداد ۱۳۵۶ و ۳۱ خرداد ۱۳۶۰ و البته ۱۵ خرداد ۱۳۴۲ از همه مهم‌تر ۱۴ خرداد ۱۳۶۸ در رأس این وقایع خردادی قرار دارند. البته در این بین وقایع مهمی هم قرار دارند که در سایه این بزرگ رویداد‌ها محو شده و کمتر مردم با آنها آشنایی دارند. یکی از مهم‌ترین این رخداد‌های ناشناخته تولد بزرگ‌ترین واقف فرهنگی ایران زمین حاج حسین ملک، واقف و بنیانگذار کتابخانه و موزه ملی ملک است. وی ۱۱ ربیع‌الاول سال ۱۲۸۸ قمری که تقریباً برابر با ۱۰ خرداد ۱۲۵۰ خورشیدی است در تهران متولد شد. خانواده‌اش اصالتاً تبریزی و مجتهدزاده بودند. اما پدر بزرگش آقامهدی در جنگ‌های ایران و روسیه لباس نظام پوشید و پس از جنگ هم به تجارت روی آورد. آقامهدی به هنگام تلاش میرزاتقی خان، امیرنظام وقت و امیرکبیر آینده برای انتقال ناصرالدین میرزای ولیعهد به تهران ۱۰ هزار تومان به وی قرض داد و به پاس این خدمت پس از جلوس شاه جدید لقب ملک‌التجاری گرفت. لقبی که بعد از وی به پسر شاعر و تاجر اما سیاستمدارش محمدکاظم رسید که خود سه پسر و دو دختر داشت. از این سه پسر، حسین در نوجوانی فوت کرد و حسن یا در دنیای شاعری و سیاست گذاشت و چند دوره‌ای نماینده مجلس شورای ملی شد. پسر سوم که محمدحسین نام داشت اما پس از مرگ برادر حسین خوانده نمی‌شد به تجارت روی آورد. او که اکنون همه وی را با نام حاج حسین ملک بزرگ، واقف فرهنگی ایران زمین می‌شناسیم چون پدرش به مدارس جدید با دیده تردید می‌نگریست به مدارس دارالشفاء و صدر تهران رفت و علوم قدیمه آموخت و البته در کنارش و دور از چشم پدر به مدرسه فرانسوی آلیانس رفت تا در کنار محمدعلی فروغی، نخست‌وزیر سال‌های بعد زبان فرانسه را بیاموزد. حاج حسین مدتی بعد به خواست پدر دستپاری وی را در اداره املاک خراسان که بزرگ‌ترین بخش دارایی‌های خاندان بود بر عهده گرفت. مجموعه املاکی که برخی را پدر خریده بود و برخی را در قبال دادن وام به بزرگان قاجاری مالک شده بود. همین مشهدنشینی هم باعث ایجاد نگاه‌های فرهنگی ویژه در حاج حسین شد تا حدی که ابتدا فکر ایجاد کتابخانه‌ای بزرگ به ذهنش خطور کرد که سرانجامش ایجاد کتابخانه کنونی ملک است. کتابخانه‌ای که در بین شش کتابخانه نخست کشور از لحاظ ارزشمندی نسخ قرار دارد. پس از آن نیز در هفت مرحله بخش بزرگی از اموالش را وقف کرد. وقتی که البته تنها مختص به وقف رضوی و در اختیار آستان قدس رضوی قراردادن اموال نبود و بخش قابل‌توجهی از اموالش را نیز که شاخص آن باغ بزرگ وکیل آباد مشهد است، وقف عام کرد. البته در این بین مقداری از املاکش را هبه کرد که شناخته‌شده‌ترین آنها محدوده قرار گرفته بیت بلوار جلال آل‌احمد تا بلوار دانش‌آموز مشهد است که در یک جلسه با مدیر وقت فرهنگ در قالب قطعات ۵۰۰ متری به فرهنگیان مشهد اهدا کرد. حرکتی که باعث شده اگرچه در چهارم مردادماه سال ۱۳۵۱ خورشیدی در ۱۰۱ سالگی چشم از جهان فروبندد اما هنوز و بعد از گذشت نزدیک ۵۰ سال از نبود جسمی‌اش نامش به نیکی در بین مردم برده شود.

دروایت خاص

❦ **حرمسرای ملک!** مشهدی‌ها خاطرات جالبی از حاج حسین ملک در ذهن دارند که بیشتر به افسانه شبیه است. در یکی از این روایات، حاج حسین را صاحب آخرین حرمسرای قرن می‌دانند و دلیل آن را هم همراه بودن همیشگی چند زن و دختر با وی هنگام حضور در کوچه و خیابان عنوان می‌کنند. ماجرابی که دلپیش در اصل یک حاشیه‌خاص زندگی این مرد فرهنگ دوست است. حاج حسین ملک در طول زندگی خود دو بار ازدواج کرد که حاصل این دو ازدواج، پنج دختر بود و خدا هیچ‌گاه او را پسرپی عطا نکرد. این پنج دختر همیشه کنار پدر بودند و چند نفر از آنها وی را همراهی می‌کردند. کاری که با توجه به ظاهر مرسوم زمان دختران حاج حسین و البته ثروت افسانه‌ای او باعث ایجاد چنین برداشت اشتباهی از وی میان مردم شده بود.

❧ **وقتی نباید رقیبی باشد:** یکی از نکات خاص و ویژه حاج حسین ملک - که او را نسبت به هم‌نسلانش یک سر و گردن بالاتر قرار داده بود- هوش اقتصادی ویژه او بود. این هوش در عرصه موزه‌داری نه تنها کمک‌های بزرگی به او کرده بود بلکه باعث وقوع اتفاقات بگرو خاصی هم شده بود. در یکی از این وقایع جالب، حاج حسین پس از اطلاع یافتن از این‌که از تمبری خاص تنها دو نمونه در جهان وجود دارد که یکی از آنها در اختیار وی و دیگری در اختیار یکی دیگر از مجموعه‌دارهای ایرانی است تمام تلاش خود را به کار بست تا تمبر دوم را نیز صاحب شود و البته با صرف هزینه فراوان موفق شد. اما حرکت او پس از تصاحب تمبر دوم بسیار عجیب و غیرقابل باور بود، زیرا حاج حسین در کمال ناباوری تمبر دوم را پاره کرد تا تنها یک نمونه از این تمبر در جهان وجود داشته باشد و به این گونه قیمت آن یک نمونه بسیار افزایش یافت. این تمبر خاص اکنون در موزه ملک نگهداری می‌شود.

هدیه‌ای بزرگ به خراسانی‌ها

محل قرارگیری این پارک در فاصله هشت کیلومتری شمال غرب استان مشهد و در محدوده خدماتی منطقه ۹ شهرداری مشهد است. این منطقه دارای درختانی کهنسال است که برخی را خود حاج حسین کاشته است. سال ۱۳۹۴ این باغ با استفاده از مصالح طبیعی زیباسازی شد.

باغی ملی برای مردم

۴۰ هزار متر مربع داشت ولی هم‌اکنون مساحت آن ۲۶ هزار متر مربع است و پشت آن ساختمان مبای صداوسیمای استان خراسان رضوی ایجاد شده است. ❦